

*Barangolások Erdélyország belsejében***Kolozs vármegye**

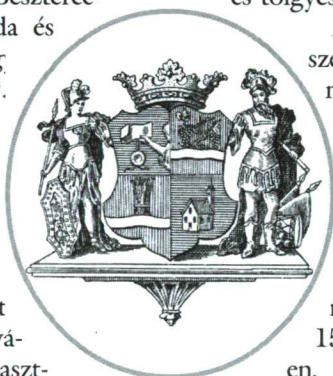
Ma Romániában található az egykori Kolozs vármegye. Nyugaton Bihar, északon Szilágy, Szolnok-Doboka és Beszterce-Naszód, keleten Maros-Torda és délen Torda Aranyos vármegge határolta. Területe 4844 km². Nyugati részén a Bihar, délnyugati részén a Gyalui hegység húzódik. A Meleg és Hídeg-Szamos völgyeitől északra található a Kolozsvár–Almási-hegycsoport. Az Almáspataktól északra területnek szét a meszes hegység végső nyúlványai. Ezeket a hegységeket választja el a Mezőségtől a Kis-Szamos völgye. A terület legnagyobb folyói a Kis-Szamos, a Sebes-Körös és az Almás, a Mezőség tavakban gazdagabb. Éghajlata a hegységekben hűvösebb, a Mezőségben melegebb, de az ellenkezője igaz a területekre a csapadékmennyiség tekintetében. Kolozsvár évi középhőmérséklete 8,6 °C.

Ásványkincsekben szegényes, földje azonban (különösen a Mezőségben) termékeny. Jelentős a kissármási földgáz-előfordulás. Termőterületének nagyobb részét erdők, szántóföldek, rétek és legelők képzik. Ezeket követik a kertek a szőlők és a nádasok. Területének kb. 10%-a terméketlen. Fontosabb terményei a búza, a rozs, az árpa, a zab és hüvelyesek. Továbbá a len, a kender, a dohány, a cukorrépa, takarmányrépa nagy mennyiségben, valamint a lucerna és lóhere. Igen kiterjedt legelői (havasi) és kaszálói is vannak. Fontosak a vármegye 232 községé-

ben működő méhészek is. Az erdők harmadrészt fenyvesek, harmadrész bükkösök és tölgyesek.

Állattenyésztésben kiemelkedő szerepet kap a szarvasmarhatenyésztés. Ezt követi a ló és a juh, a sertés és a kecsketartás. A mezőgazdaság érdekeit gazdasági egyletek szolgálják.

Lakosainak száma az 1869-es adatok szerint 177627 volt és többségét a román nemzetiség képezte 153717 fővel. Magyarok 60735-en, németek 6710-en, szlovákok 67-en éltek a vármegyében. A maradék

KOLOZS VÁRMEGYE CÍMERE

NEGYEDELTELT PAJZS 1. KÉK MEZEJÉBEN BALRÓL FELHŐBŐL BENYÚLÓ, TERMÉSZETES SZÍNŰ KAR ARANY FÜGGŐPECSÉTES EZÜST OKLEVELET TART. 2. VÖRÖS MEZEJÉN HULLÁMOS EZÜST PÓLYÁBÓL KINÖVŐ EZÜST KARÓRA TEKEREDŐ SZŐLŐINDA KÉT ZÖLD LEVÉLLEL ÉS KÉT ARANY SZŐLŐFÜRTELEL. 3. VÖRÖS MEZEJÉT IS HULLÁMOS EZÜST PÓLYA OSZTJA, AMELYBŐL ARANY GABONAKÉVE EMELKEDIK KI. 4. KÉK MEZEJÉBEN EGYTORNYÚ, VÖRÖS TETŐS, FEKETE AB-LAKOS ÉS KAPUZATÚ EZÜST TEMPLOM LEBEG. A PÓLYA A SZAMOSRA, A TEMPLOM A KO-LOZS-MONOSTORI KONVENTRE UTAL. A CÍMERT MÁRIA TERÉZIA ADOMÁNYOZTA 1755-BEN, AMELYEN A JOBB OLDALI CÍMERTARTÓ MINER-VÁT, A BAL OLDALI PEDIG MARS ISTENT ÁBRÁ-ZOLJA, AKI ROMULUS ÉS REMUS APJA VOLT.

4655 főt egyéb nemzetiségek és etnikumok képezték. Lakóinak nagy része a görög katolikus és a református hitfelekezethez tartozott. Őket követték sorrendben a görög keletiek, a római katolikusok, az evangélikusok, az unitáriusok és az egyéb felekezetekhez tartozók.

A foglalkozás tekintetében a vármegye lakóinak nagy részét őstermelők adják. Jelentékeny még a kereskedők és a bányászok létszáma, bár a bányászat nem túl jelentős. A terület ipara is csak néhány fűrésztelepre, kőbányára, egy kőszénbányára és egy gipszgyárra szorítkozik. A kereskedelem fő cikkei a gabona, a liszt és az állatok. A vármegye területén található nyolc takarékpénztár és bank, és 64 szövetkezet.

Közlékedésének fő erét képezi a Magyar királyi Államvasutak Budapest–Brassó vonala, amely a vármegye nagy részén keresztülhalad. Ebből indul ki a Szamos-völgyi és a kiskalotai vonal. A vármegye keleti részét a Marosludas-Beszterce vonal vágja át. A vasútvonalak hossza 163, az állami utaké 303 km-t tesz ki. A közművelődés viszonyai Kolozs vármegyében a legkedvezőtlenebbek, hiszen a 6 éven felüli lakosság 64,4%-a analfabéta (1910). 10833 tanköteles gyermek iskolába nem jár. A vármegyében van 28 kisdudóvó, 236 elemi, 165 általános ismétlő és 40 gazdasági népiskola. Van még 1 iparostanonc, 1 felső nép- és 1 polgári iskola, összesen 23 192 tanulóval. nincs azonban sem közép-, sem szakiskola a vármegyében. A szellemi élet teljesen a vármegye székhelyén összpontosul.

KÖZIGAZGATÁS ■ A vármegye 9 járásra oszlik. Székhelye Kolozsvár. 9 nagy, 224 kisközsége, 134 pusztája és telepe van. Falvainak lakosságának száma általában nem éri el a 2000-et.

Kolozsvár az országgyűlésbe 2, a vármegye 4 képviselőt küld. Egyházi tekintetben Kolozs az erdélyi római katolikus, a gyulafehérvári-fogarasi és szamosújvári görög

katolikus és az erdélyi görög keleti érseki egyházmegyébe tartozik.

Törvénykezés tekintetében a vármegye hat járásbíróssággal rendelkezik és a Kolozsvári Királyi Itélőtábla és Királyi Törvényszék területéhez van csatolva. A királyi Főügyészség, a sajtó és pénzügyi bíróság Kolozsvárott, a bányabírósság Gyulafehérvárott található. Kolozsváron van az ügyvédi és közjegyzői kamara, de közjegyző található Bánffyhunyadon, Mócson és Tekén is.

Hadügyi tekintetben a vármegye a mócsi, mezőörményesi, nagysármási és tekci járása 62. számú marosvásárhelyi, a vármegye többi része és a két város az 51. számú kolozsvári hadkiegészítő parancsnokság alá, hasonlóan az ugyanczen a két helyen állomásozó 22. és 21. számú honvéd gyalogezred alá tartozik. Állandó vegyes jelölővizsgáló bizottsága Kolozsvárott van, ahol csendőrös, szárny- és szakaszparancsnokság is székel.

Pénzügyileg a Kolozsvári Pénzügyigazgatóság területét alkotja. Adóhivatala Bánffyhunyadon, Mócson, Hídalmáson, Tekén, és Kolozsváron van. (Itt pénzügyőrség és fővámhivatal is van). Ipari és kereskedelmi ügyekben az egész vármegye a Kolozsvári Kamara területéhez tartozik. Államépítészeti hivatala, közúti kerületi felügyelősége, s porta és táviró-igazgatósága Kolozsvárott van. Ugyanitt székel az erdőfelügyelőség és az erdők kezelésével megbízott erdőigazgatóság. Itt van állategészségügyi felügyelő, állami állatorvos és a VII. sz. kultúrmérnöki hivatal. Van a vármegyében 17 gyógyszer-tár, 2 kórház, 24 orvos, 1 sebész és 98 bába.

TÖRTÉNELEM ■ A vármegyét Szent István alapította, miután 1002-ben legyőzte Gyulát. Megyei vára Klusár volt, e közül keletkezett később Kolozsvár város, amely máig a vármegye székhelye. A várost a magyarok és a szászok közösen alapították, Zsigmond emelte királyi városi címre.

A vármegye nyugati része az Erdély és

Magyarország közti összekötő láncszem szerepét képezte útjai Bánffyhunyon át Nagyvárad felé, valamint a Meszes kapuján át a Szilágyságon keresztül vonultak. A Nagyvárad felé vezető úton az úgynevezett Királyhágó volt Erdély kapuja. Manapság a vadregényes táj a Biharból a Sebes-Körös mentén futó vasútvonalon közelíthető meg, miközben szemünk elé tárulnak a mesés szépségű vidék vízcsései, szorosai, valamint Sebesvár festői romjai. Az Almás vize mellett Nagymás határában állt Dezső vára. (A bástya a Sztánai vasútállomásról is látható). A legtöbb történelmi emlék a gyalui várhoz kapcsolódik. Szent László alapította, a kalotaszegi falvak dézsmájával együtt a nagyvárad püspökség birtoka volt a XVI. századig, amikor Martinuzzi az erdélyi püspökséghez csatolta. A fejedelmek idején „állami” birtokot képezett, majd különböző főurak birtokába vándorolt, míg végül a Rákócziakra nem szállt.

Kolozs vármegyét először a XII. században említik írásos források. A XIV. században lesz nemesi vármegye, a XV. században csatolják hozzá a Kis-Szamos vidékét és Kalotaszeget. A XVI. századtól az Erdélyi Fejedelemség, majd az Erdélyi Nagyfejedelemség része Kolozsvár központtal.

Az 1848–49-es eseményei nem kerültek el Kolozs vármegye nyugati felét, ahol az Erdélyt megszálló császáriakat a Bem vezette sereg („Gábor Áron rézágyúival” megerősítve) sikeresen feltartóztatta. A Magyarország megtámadására rendelt sereg két részre osztva tört Nagyvárad felé. Az egyik Bánffyhunyon felől, a másik az Almás völgyén át Wardener báró, Losenau és Urbán vezérlete alatt. A Bem vezette sereg egyik része Riszkó ezredes főparancsnokságával Csucsát tartotta. A balszárny Kis-Sebesnél, a jobbszárny az Almás völgyében foglalta el állásait. A csata december 18-án kezdődött, és a császáriakat sikeresen visszazorították Kolozsvárra. A magyar sereg már december

24-én Hunyadon volt, és 26-án a Nagybánya felől a Szamos völgyén benyomuló Bem seregével egyesült. Még az év vége előtt felszabadult Kolozsvár. Az újév elejére Észak-Erdélyt, márciusra pedig Erdély egész területét sikerült megtisztítani a császáriaktól. (Kivéve Gyulafehérvár erődjét, ahol végig kitartottak a császáriak, és az Érc hegységet, amely a román felkelők kezén maradt.)

1849. augusztusban az oroszok elől visszavonuló magyar sereg Hunyadnál vívta utolsó harcait. Innen vonultak Zsibóra, ahol is tudtukra jutott a fegyverletétel ténye. A megye 1851–60 között a VII. Erdélyi Kolozsvári Kerület részét képezi. Kolozsvár 1867-től látványos fejlődésnek indul. Kulturális hatása az anyaországra is jótékony hatással van. Mérföldkőnek tekinthető a Ferenc József Egyetem 1872-es alapítása. Ezután Romániához csatolják 1920-ban, majd a második bécsi döntés értelmében ismét Magyarországhoz, majd 1945-ben újra Romániához kerül.

Főbb települései:

APAHIDA ■ Település Kolozsvártól északkeletre. A 13. századtól vámhely volt, a kolozsmonostori bencés apátság tulajdonában. A 14–15. században a megyei gyűlések színhelye volt. 1686. augusztus 7-én itt állapodtak meg Apafi Mihály fejedelem megbízottai az Erdélybe érkezett császári csapatok parancsnokával, Friedrich Scherffenberg tábornokkal az idegen csapatok kivonásáról.

CSUCSA ■ (románul Ciucea) Település Szilágysomlyótól délre. 1848. december 18-án az erdélyi hadsereg Bem tábornok vezetésével Csucsánál állította meg Puchner altábornagy seregét. A községben lévő Bonczakastélyban lakott egy ideig Ady Endre. Később Octavian Goga román költő és politikus vásárolta meg a kastélyt, itt is van eltemetve.

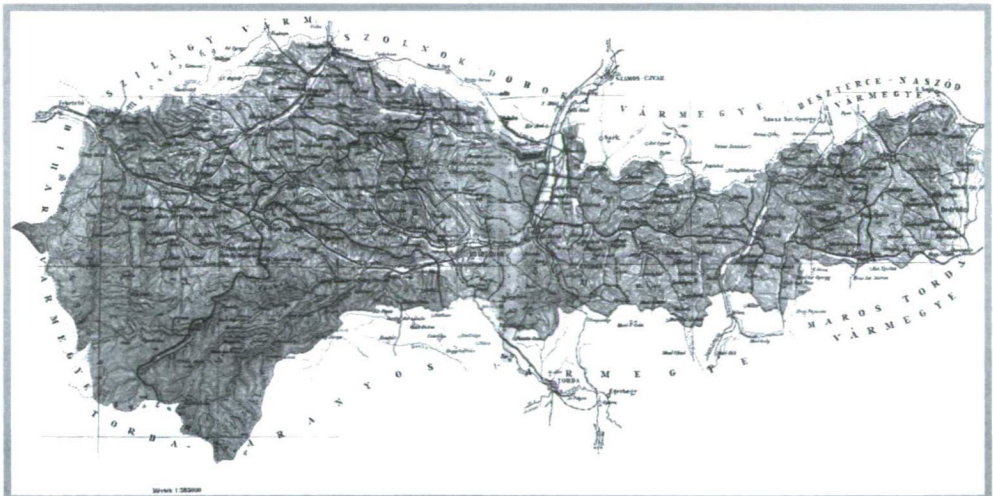
GYALU ■ (románul Gilau) Vár és település a Hideg-Szamos mentén, Kolozsvártól nyugat-délnyugatra. 1246-ban püspöki udvarhely volt, mely kiváltságokat kapott a tatárok pusztításai miatt. Ezeket 1282-ben IV. (Kun) László megújította. A vár az erdélyi püspökségé volt, a püspök a Budai Nagy Antal-felkelés után kastélyt épített ide. 1541. december 29-én Gyalu várában Serédy Gáspár főkapitány és Fráter György uralkodók nevében egyezséget kötöttek, amennyiben Izabella átadja a fia országrészét és a Szent Koronát, s megkapja a szepesi Szapolyai-birtokokat (gyalui egyezmény). 1542 decemberében – miután a két érintett fél elfogadta – az erdélyi országgyűlés elutasította a gyalui egyezmény végrehajtását. Több erdélyi részországgyűlés színhelye volt.

KOLOZS ■ (románul Cojocna) Település Kolozsvártól keletre. Már az Árpád-korban kiváltságos hely volt, sóbányájáról nevezetes. Királyi sókamarája, hetivására volt a középkorban. 1470. március 20-án Mátyás király Kolozs mezővárost Kolozsvárnak adományozta és a lakóit olyan kiváltságban részesítette, mint a szülővárosát. Bányái kiemerülésével jelentősége is megcsappant.

KOLOZSMONOSTOR ■ (Manastur)

Település, ma Kolozsvár része, attól délnyugatra. Bencés apátsága 11. századi alapítású. I. László további adományokat biztosított számára. Az erdélyi püspök és a monostori apát között sokszor heves, a tettelegességgel fajúló viták voltak. A monostor hiteles helyként is működött. 1437. július 6-án a kolozsmonostori konvent előtt kötöttek egyezményt a nemesség és a parasztek képviselői. Ebben meghatározták a Lépes György püspöknek fizetendő tized összegét, biztosították a jobbágyok szabad költözködési jogát. Ugyanezen év december 10–14. között Kolozsmonostor és Kolozsvár között nemesek legyőzték a paraszthatat, Budai Nagy Antal esett a küzdelemben. 1467. augusztus 18-án az erdélyi három nemzet Kolozsmonostoron kötött szövetséget I. Mátyás ellen. 1565 októberében erdélyi országgyűlés színhelye volt. 1579-ben nyitották meg a jezsuita iskolát a volt bencés monostorban. 1584-ben hat szerzetes tanár mintegy 150 diákot tanított a jezsuita egyetemen.

KOLOZSVÁR ■ (románul Cluj, Cluj-Napoca, németül Klausenburg) Vár és város a Kis-Szamos partján, Tordától észak-északnyugatra. A római alapítású Napoca népessége a 4. században elhagyta. Az Ár-

2002/XIV. 1-2.

pád-korban előbb falusias település volt, majd templom és vár is épült itt. 1177-től említik az oklevelek, mint a várispánság székhelyét. A tatárjáráskor elpusztult, de hamar újjáépült és István ifjabb királyi hospeseket telepített le. 1316-ban I. Károly kiváltságokat adományozott Kolozsvárnak. 1333-ban említik először pénzverő kamaráját. 1377-ben pecséthasználati jogot kapott. A 14. században domonkos kolostora, Szent Erzsébet-temploma és ispotálya is volt. Kiváltságai alapján a város virágzó fejlődésnek indult, s 1405-ben Zsigmond a szabad királyi városok sorába emelte. 1458-ban Szilágyi Mihály kormányzó szabályozta a szabad bíróválasztást. Itt született Mátyás király, 1440. február 23-án. A 15–16. században a gazdag kereskedők és iparosok városa volt. 1486-ban I. Mátyás Buda város jogait adományozta szülővárosának. 1489–1503 között épült fel a Farkas utcai gótikus ferences templom. 1514. július 10-én Kolozsvárnál szenvedett vereséget Lőrinc pap parasztserege. 1527-től mintegy 70 országgyűlés színhelye volt Kolozsvár. 1534-ben kezdték el építeni Wolphard Adorján erdélyi unitárius püspök házát, mely az erdélyi reneszánsz legszebb ránk maradt emléke. 1550-ben nyomda nyílt a városban, Hoffgreff György vezetésével, melyben Sztáray Mihály hitvitázó komédiája, s a Fráter György által összeállított váradi tüzesvas-próbák jegyzőkönyve jelent meg. 1551-ben Kolozsvárott jelent meg a Heltai Gáspár által kezdeményezett teljes magyar bibliafordítás első része. 1552-ben I. Ferdinánd zsoldosserege felgyújtotta a várost. 1553 és 1555 között a

MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLŐHÁZA
ELŐTÉRBEN A KÁRPÁTOK LUXUSCRIKÁLÓI

Wittenbergben tanult Dávid Ferenc lett a kolozsvári latin iskola rektora. 1554-ben Kolozsvárott, a nyomdában adták ki Tinódi Lantos Sebestyén *Cronica* című versgyűjteményét. 1560-ban Heltai Gáspár munkája, *Zsoltárok könyvének* első teljes magyar fordítása, 1565-ben Bonfini Mátyás királyról szóló műve, 1575-ben Heltai Gáspár *Chronica az magyaroknak dolgairól* című műve, majd 1578-ban az első magyar nyelvű botanikai munka, Méliusz Juhász Péter *Herbariuma* is Kolozsvárott jelent meg. 1581. május 12-én Báthori István Kolozsvárott egyetemet alapított, melyet a jezsuitákra bízott. 1584-ben itt jelent meg az első magyar államelméleti munka, Kovácsóczi Farkas *De administratione Transylvaniae* című műve. 1593-ban pedig az első jogtudományi munka, Baranyai Decsi János műve. 1603 júniusában Székely Mózes előtt nyíltak meg a város kapui. 1610. július 4-én a városban fejezték le Báthori Gábor fejedelem parancsára Kornis Boldizsárt, a Kendi-féle összeesküvés egyik vezetőjét. Az 1613. október 23-i erdélyi országgyűlés Kolozsvárott fejedelemmé választotta Bethlen Gábort. 1658 szeptemberében a tatárok feldúlták a várost, 1662

HÁZSONGÁRD

ZARÁNDOKOK DSIDA JENŐ NYUGHELYÉNÉL

Fotók: Alács Attila

áprilisában Apafi Mihály és Kucsuk Mehmed pasa seregei ostromolták meg a német őrség által védett Kolozsvárt. 1674-ben kezdődött meg Bánffy Dénes barokk palotájának építése, mely 1785-ben készült el. 1687-ben Veterani tábornok foglalta el. 1704-ben Rabutin mentette fel a kuruc ostrom alól a várost. 1690-ben jelent meg Pápai Páriz Ferenc műve, az első magyar orvosi mű (*Pax corporis*), Misztótfalusi Kis Milós nyomdájában. 1707. április 23-án Rákóczi megalapította a Nemes Ifjak Társaságát. 1786-ban II. József a három kerületre osztott Erdély egyik központjává Kolozsvárt tette. Ugyanebben az évben jelent meg Benkő Ferenc könyve, a *Magyar mineralógia*, az első magyar nyelvű ásványtani munka. 1792-ben állandó magyar színtársulat alakult, 1793-ban Aranka György Erdélyi Magyar Nyelvművelő Tár-

sasága jött létre. 1803–1821 között építették fel kőszínházát, majd 1827-ben itt indították Pethe Ferenc szerkesztésében a *Hazai híradó* című lapot. 1848. május 29-én az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen kimondták Erdély unióját Magyarországgal. 1848. december 25-én szabadította fel a várost Bem serege. 1859. november 23-án megnyílt az Erdélyi Múzeum-Egylet. 1870-ben nyitották meg a Nagyvárad–Kolozsvár vasút-

vonalat. 1872-ben szentesítette a király a kolozsvári egyetem felállításáról rendelkező törvényt. 1894. május 17–25. között folyt le a memorandum-per. 1902. október 12-én leplezték le Fadrusz János Mátyás király szobrát. 1918. december 24-én vonult be a román hadsereg Kolozsvárra. A trianoni békeszerződés értelmében a város Romániához tartozott. 1920-ban megindult a romániai magyarság irodalmi folyóirata, a *Napke-*

FADRUSZ JÁNOS MÁTYÁS-SZOBRA KINCSES KOLOZSVÁROTT

let. 1921. január 23-án jelent meg Kós Károly, Paál Árpád és Zágoni István *Kiáltó szó* című kiadványa. Ugyanebben az évben megalakult a Magyar Szövetség. Idén hetvenöt éves az 1927-ben indult kulturális folyóirat, a *Korunk*. 1928-ban jelent meg Kolozsvárott Kós Károly *Erdély* című műve. 1934-ben pedig Tamási Áron *Ábel az országban és Ábel Amerikában* című regénye és Szerb Antal *A magyar idódalom története* című alpműve. Az 1940. augusztus 30-i II. bécsi döntés értelmében Kolozsvár visszakerült Magyarországhoz. Szeptember 15-én Horthy kormányzó ünnepélyesen bevonult a városba. 1944. október 11-én a 3. Ukrán Front csapatai foglalták el. 1945. május 29-én megindították a Bolyai Egyetemet, melyet 1959-ben egyesítettek a román Babes-egyetemmel, Babes-Bolyai néven.

KOZMATELKE ■ (Cozma) Település Tekétől délkeletre. A 14. század elején említik az oklevelek. 166 júliusának elején itt ölette meg Kemény János fejedelem Barcsay Ákost.

SEBESVÁR ■ (Bologa) Vár és település a Sebes partján, volt Biharban is, Bánffyhadtól nyugatra. A Királyhágón átvezető utat őrző vár volt a 14. század elején. Ekkor került a király birtokába. Zsigmond adományozta el a Bánffyknak. 1598-ban erdélyi országgyűlés színhelye volt.

SZÁSZFENES ■ (Floresti) Település Kolozsvártól nyugatra. 1660. május 22-én II. Rákóczi György a szászfenesi csatában szenvedett vereséget az Erdélybe betörő Szejdi Ahmed pasától (június 7-én Váradon halt bele sebeibe).

TOPA ■ (Pusztatopa, Topa Mică) Település Kolozsvártól északnyugatra. 1319-ben Debreceni Dózsa erdélyi vajda Topánál leveri a pártütöket.

FEJES BALINT

A Belvedere Meridionale Alapítvány hírei

2002. ÉVI ELSŐ NEGYEDÉV ■ Az idei évtől életbeléptek az Alapító Okirat módosításai. Az alapítók három tény alapján módosították az okiratot. 1. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola név helyett következetesen SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar megnevezést használják ezután; 2. A közhasznú tevékenységek köre bővült, az alábbi pontokkal: e) gyermek- és ifjúságvédelem, f) magyarországi etnikai kisebbségekkel és a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység, g) euroatlani integráció elősegítése; 3. Felügyelő Bizottság felállításáról rendelkeztek, melynek tagjai MÉSZÁROS CSABA, DÖMÖTÖR MÁTÉ, MÁRTON IMRE, akik letették a hivatali nyilatkozatokat és munkához kezdtek. Megjelent KISS TAMÁS *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956, Szeged* című kötete. Ez év elején került kiadásra GÁBOR KÁLMÁN *Győr-Moson-Soprom megyei 15–29 éves fiatalok* című munkája. A neves ifjúságkutató, az Oktatáskutató Intézet munkatársa 55 grafikonnal és 11 táblázattal gazdagított kötetével első alkalommal kerül ilyen témájú kutatás kiadásra. A kutatás fontos tanulságokkal szolgál mind a prosperáló mind a válságtérsegekben élő fiatalok problémáinak megértéséhez, végső soron pedig az ország egészében megfigyelhető társadalmi jelenségek értelmezéséhez. Előkészítés alatt állnak T. HORVÁTH ÁGNES *A Római Birodalom latin nyelvű levelezésének három évszázada* és PERBÍRÓ JÓZSEF *Ötvenhat Szegeden – emlékeimben* című kötetei. A Belvedere Meridionale honlapjának – www.belvedere.meridionale.hu – frissítése megtörtént.